

BİYOLOJİK PSİKİYATRİ VE SOSYAL PSİKİYATRİ İKİLEMİNİ AŞMAK İÇİN BİR FIRSAT: HERMENÖTİK (YORUMSAMACI) PSİKİYATRİ

Erol GÖKA*, Sibel DÖNBAK*, Nalan Demirengil*, Asena AKDEMİR*

Özet: Ruhsal rahatsızlıkların nedeni ile ilgili bitmez tükenmez tartışmalardan ruhsal rahatsızlıkların tedavilerindeki inatçı ekol farklılıklarına; ruh-beden ikileminden zihin-beyin ayırımına kadar birçok konunun temelinde bulunan tüketici kutuplaşma, psikiyatrideki ilerlemelere gölge düşürmektedir. Biyolojik psikiyatri gibi sosyal psikiyatri kavramı da psikiyatrinin tarih boyunca yaşadığı bu tüketici kutuplaşmanın bir sonucudur. İnsan biliminde pozitivist-ampirist felsefi temellere dayanan yaklaşıma ilişkin yüzyıllardır süren tarihsetçi-kültürcü tepkilerle başlayan hermenötik yaklaşım günümüzde güçlü bir alternatif yöntem önerisinde bulunmaktadır. Bize göre, bir yanıyla bir insan bilimi olan psikiyatri hermenötik yaklaşımın sunduğu önerilerden faydalanılarak, bu kutuplaşmayı aşma olanağına sahiptir.

GİRİŞ

Psikiyatri, bilimsel nesnesinin konumundan dolayı, gerek modern tıbbın bir dalı olarak gerek bilimsel niteliği dolayısıyla her zaman özgün ama tartışmalı niteliğini koruyagelmiştir. Psikiyatri tarihinin bizzat kendisi, bu tartışmalı konuma bir zemin hazırlıyor gibidir. Örneğin bugüne kadar psikiyatri tarihinin herhangi bir döneminde, psikiyatri ile ilgili hemen tüm araştırmacıların ve klinisyenlerin benimsedikleri belirli bir paradigma olmamış, ancak çoğunluğun yer aldığı egemen paradigmalara görülmüştür. 1930 ve 1960'lı yıllar

arasında psikodinamik yaklaşımın egemenliği, özellikle Amerikan Ruh Sağlığı Hareketleri'nin etkisiyle kısa bir süre sosyal yaklaşımlara, sonra da çeyrek yüzyıldan beri biyolojik yaklaşıma bırakmıştır. Elbette ilerleme ve gelişim, her bilim dalının özünde vardır ama bu gerçek, psikiyatri tarihindeki ilginç değişimleri açıklamaya yetmemektedir. Tam tersine ruhsal rahatsızlıkların nedeni ile ilgili bitmez tükenmez tartışmalardan ruhsal rahatsızlıkların tedavilerindeki inatçı ekol farklılıklarına; ruh-beden ikileminden zihin-beyin ayırımına kadar birçok konunun temelinde bulunan tüketici kutuplaşma, psikiyatrideki ilerlemelere gölge düşürmekte, psikiyatrinin henüz olgunlaşmamış (immatür) ve bebeklik döneminde olan bir bilim olduğu yolunda fikirler ortaya çıkmakta ve kolayca yayılabilmektedir. Biyolojik psikiyatri gibi sosyal psikiyatri kavramında psikiyatrinin tarihi boyunca yaşadığı bu kutuplaşmanın sonucudur.

Bize göre psikiyatri, kendine özgü bir yolda gelişimini sürdürmektedir ve gelişim düzeyi açısından diğer tıp bilimlerinden geri kalır bir yanı yoktur. Ancak bunun böyle olduğunu yani hem biyolojik hem sosyal ve psikodinamik alanlardaki gelişmelerin tüm psikiyatrinin gelişmesi anlamına geldiğini kanıtlayabilmek için, bu gelişmelerin görülmesini engelleyen kutuplaşmaların giderildiği yeni bir kavramsal çatıya gereksinim vardır.

Bu yeni kavramsal çatı hakkındaki önerilerimizi ortaya koymadan önce, bazı yanlış anlamaları

* Dr. SSK Ankara Hastanesi Psikiyatri Kliniği.

önleyebilmek amacıyla sosyal psikiyatri kavramının üzerinde durmak istiyoruz.

Sosyal Psikiyatri, Biyolojik Psikiyatrinin Karşı Kutbudur

Sosyal kavramının neden olduğu çağrışım farklılıkları, bazı karışıklıkların doğmasına neden olmakta, sosyal psikiyatri kimi zaman toplum veya halk psikiyatrisi diyebileceğimiz 'community psychiatry' yerine kullanılmaktadır. Gerek sosyal psikiyatri gerek toplum psikiyatrisi kavramları, II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmışlardır.

Sosyal psikiyatri, ruh sağlığının korunması, ruhsal hastalıkların önlenmesi ve sosyal etkenlerin hastalıkların tedavilerindeki ve ortaya çıkışlarındaki rolü üzerinde duran kuramsal ve araştırma alanlarını kapsamaktadır (1). Yani sosyal psikiyatri, biyolojik psikiyatri, davranışçı psikiyatri, psikodinamik psikiyatri gibi psikiyatrinin paradigmalarından biridir (2). Toplum psikiyatrisi (community psychiatry; communitymental health) ise ruhsal sağlık hizmetlerinin bireylere, aile ve toplumsal gruplara dağıtılması ile ilgili daha profesyonel bir alandır; hastaların ve ailelerin korunmasını ve tedavisini amaçlayan tekniklere ve kavramlara dayanmaktadır. Toplum psikiyatrisi, öncelikle hastane dışında yapılan herhangi bir klinik çalışmayı ve ardından toplum ruh sağlığı merkezleri gibi toplumsal örgütlenmeleri ve toplum içerisinde bakımı, bireyi değil toplumu hedef almayı amaçlamaktadır (3), yani bir paradigma değil bir uygulama biçimidir. Her iki kavram da, birbirlerinden oldukça farklı oldukları halde Amerikan Ruh Sağlığı Hareketi sırasında, ortaya çıktıkları ve 1970 sonrası biyolojik psikiyatrinin egemenliğiyle birlikte gözden düştükleri için çoğu kez birlikte anılmaktadırlar.

Sonuç olarak söylemek gerekirse sosyal psikiyatri, tanı, tedavi ve etyolojide organizmanın dışındaki sosyal etkenlere yaptığı vurgu ile, organizmanın içindeki nörobiyokimyasal etkenlere vurgu yapan biyolojik psikiyatrinin karşı kutbunda yer almakta ve bu kutuplaşma, uzunca bir zamandan beri, psikiyatride aşılması gereken yeni

bir ikilem oluşturmaktadır. Bu kutuplaşmanın yarattığı ikilemin, antropolojik düzeyde karşılığı, ruhsal hastalık görüngüsüne evrensel olarak bakan 'transkültürel psikiyatri' ile ruhsal hastalık görüngüsünün kültürlere göre değiştiğini savunan 'kross-kültürel psikiyatri' arasındadır (4).

Hermenötik (Yorumsamacı) Yaklaşım

Psikiyatrideki birçok kutuplaşmada olduğu gibi sosyal psikiyatri ve biyolojik psikiyatri kutuplaşmasının yarattığı ikilemin kökeninde, doğal bilimsel yanının yanısıra aynı zamanda bir insan bilimi olan psikiyatride pozitivist -ampirist bilim anlayışının uygulanmaya çalışılması yatmaktadır. Yalnızca doğal bilimsel yan üzerinde durulduğunda sosyal etkenler ve insan bilimsel yan; yalnızca sosyal etkenler üzerinde durulduğunda organik etkenler ve doğal bilimsel yan ihmal edilmektedir. Her iki yanı aynı anda kapsamanın gereği üzerinde, 'indirgemeciliğe karşı bütünlemecilik', 'biyopsikososyal yaklaşım', 'bütünlemeci psikiyatri', 'eklektik yaklaşım', 'nöropsikodinamik model' gibi başlıklar halinde durulmasına ve uygulamada bu kutuplaşmadan, kutupların bağınaz taraftarları dışında, çok rahatsızlık duyulmasına rağmen kalıcı bir çözüm üretilmemektedir.

İnsan bilimleri (beşeri bilimler, kültür bilimleri, toplum bilimleri), tarihsel bakımdan doğal bilimlerden sonra ortaya çıkmışlardır. İnsanbilimlerinin ortaya çıkmasından önce doğal bilimler alanında sağlanan büyük gelişmeler, insan bilimlerini de hiç soruşturmaksızın doğal bilimlerin bu rantından yararlanma amacına yöneltmiş, ister doğal ister toplumsal olsun tüm inceleme alanlarının aynı yöntem ve zihinsel etkinlik türüyle ele alınabileceği şeklinde bir bilim anlayışı doğmuştur. Bu bilim anlayışına, felsefi desteğini Comte'un pozitivisminden aldığı için pozitivist bilim anlayışı denilmektedir. Buna göre, insan bilimleri başlangıçtaki emekleme döneminde birtakım zorluklar çekilse de bir süre sonra doğal bilimlerin olgunluğuna erişecek ve değerlere, önyargılara ve bireysel sezgilere bağımlılıktan kurtulacaktı.

Ama öyle olmadı; insan bilimleri alanında pozitivist beklentilere ulaşamadığı gibi, daha ortaya çıkışından itibaren pozitivist bilim anlayışına yöneltilecek kültürcü-tarihselci tepkiler hızla büyüyerek gelişti ve bugün insan bilimlerinde pozitivist bilim anlayışının bunalımından ve yeni bir almaşık olarak yorumsamacı yaklaşımdan söz edilmeye başlandı. Çünkü insanın kendisi doğal bilimin incelediği bir nesne haline dönüştüğünde, insanın doğasından kaynaklanan birtakım açmazlarla karşılaşılıyordu. Örneğin ister bilimsel etkinliği yürüten özne olarak ister bilimsel etkinliğin nesnesi olarak ele alalım, insani etkinlikleri ve insan dünyasını, tarih ve kültür gibi bağlamlardan arınmış bir halde kavramak olanağı yoktu; üstelik insan dünyasındaki eylemleri üstüne düşünerek bilen ve eylemine bilinçli bir seçimle yön verebilen ayırdedici niteliklere sahipti. İnsan bilimleri için önerilen yeni, almaşık anlayışın tüm bu sorunların üstesinden gelmesi yani tarih ve kültür göreliliğinin alışılan tuzaklarına artık düşmemesi isteniyordu (5, 6).

Yorumsamacı yaklaşım, günümüzde henüz üzerinde fikir birliği sağlanabilmiş bir anlayış düzeyine ulaşmamıştır ve zaman zaman birbiriyle çatışan birçok görüşten ve felsefi düşünüşten oluşmaktadır. Yaklaşımın en belirgin niteliklerinden kısaca ve kabaca söz edecek olursak, şunları söyleyebiliriz: İnsan bilimlerinde araştırma nesnesi de araştırmada kullanılan gereçler de kaçınılmaz olarak insan dünyasının kapsayıcı bağlamını paylaştıklarından pozitivist bilim anlayışındaki saf nesnellikten kaçınılır. Fakat aynı zamanda nesnellığı tümüyle yadsıyarak, her türlü gözlemi, gözlemi yapan insanın özelliğiyle açıklamaya kalkan romantik idealizmden de uzak durulur. İnsan varlığı, onu kuşatan bir anlamlar ağı tarafından belirlenir, herhangi bir bireyi bulunduğu anlamlar ağından çıkararak bir tanıma, bir belirleme yerine yerleştirmeye çalışmak, daha baştan yönetsel bir çıkmaza sürüklenmek demektir. Varoluşçu yaklaşımdan farklı olarak yorumsamacı yaklaşımda kalkış noktası, insanın amaçlılık, niyetlilik, içgörü gibi tanımlamaları değil, tam da bu sözü edilen anlamlar ağıdır. Anlamlar, insanın zihninde taşıdığı, dilediği zaman terk edebileceği

veya yerine başkasını koyabileceği araçlar değildir. Anlamlar, yalnızca zihinlerimizde değil, eylemlerimizde de bulunur ama anlam, ne bireysel eylemler dizisine ne de bu eylemlere yön veren bireysel ruh hallerinin ve inançların toplamına indirgenemez. Anlam, kişiler arası bir nitelik taşır. İnsanların birbirleriyle olan tüm etkileşimleri ve toplumsal ilişkileri anlam içeren pratiklerdir. Anlam, tüm bu özellikleriyle ne tek bir kişiye aittir (öznel) ne de insandan bağımsız, somut olarak belirlenebilir (nesnel) bir niteliktedir; öznelin de, nesnelin de arkasında anlam bulunur. Anlama böylesine merkezi bir konum veren yorumsamacı yaklaşıma göre, değerlerden bağımsız, tarafsız bir araştırmacı olamayacağı gibi insan bilimleri için 'dışarı' diye ham verilerin toplanacağı bir yer yoktur. Bireye özgü anlamı, ya da insan dünyasını kuran ortak anlamlar, pratikler ve semboller bütünü olan kültür dünyasındaki anlamı anlamaya çalıştığımız zaman, aslında yaptığımız yorumlarla ve yorumların yorumlarıyla uğraşmaktan ibarettir. Tüm bu nedenlerle insan bilimleri, yapıları gereği doğal bilimlerden farklı olmalı, aynı kesinlik düzeyinde çalışmayacakları kabul edilmelidir.

Yorumsamacı düşünürler arasında Paul Ricoeur, gerek tüm yorumsamacı fikirleri ve çağdaş düşüncedeki gelişmeleri içermeye çalışan kapsamlı bir bakış sunması, gerek anlamlı eylemi bir metin gibi görmek formülüyle yorumsamacı yaklaşımın görelilik sorununa bir çözüm getirmesi ve gerek Freud üzerine en iyi felsefi çalışmalardan biri olarak kabul edilen 'Freud ve Felsefe'yi (7) yazarak tıp ve psikiyatri için birçok verimli tartışmaya kaynaklık etmesi nedeniyle öne çıkmaktadır (8).

Son zamanlarda tıbbın ve psikiyatrinin bir doğal bilim olmanın ötesinde aynı zamanda bir insan bilimi olduğuyla ve bu alanlarda da yorumsamacı yaklaşımın gerekliliğiyle ilgili yayınlara sıkça rastlanmaktadır (9, 10, 11, 12, 13). Biz, birçok yaratıcı düşünce getirmelerine rağmen henüz bir fikir birliği oluşturmaktan uzak olan bu yayınlar arasında daha çok Paul Ricoeur'un psikanalize bakışını tıp ve psikiyatrye uygulamaya çalışanları (14, 15) önemli buluyoruz. Bu bakışın izlenmesinin

daha önce sözünü ettiğimiz sosyal psikiyatri ve biyolojik psikiyatri kutupsallığının yarattığı ikilemi çözecek kavramsal çatıyı sağlama olanağı verebileceğini düşünüyoruz.

Kutuplaşma mı Yöreselleşme mi?

Paul Ricoeur, psikanalizin bilimsel konumunu yorumsamacı bir değerlendirmeye almış ve onun hem doğal bilimsel hem de yorumsamacı nitelikleri aynı anda, birarada taşıyan özel bir karma söylemli (mixed discourse) bilim türü olduğu sonucuna varmıştır (16). Karma söylem, psikanalizin doğal bilimsel ve yorumsamacı yanları uygun zamanda ve uygun yerde eklektik biçimde biraraya getirebilmiş olmasına değil, bilimsel nesnesinin doğası gereği doğal bilimsel ve yorumsamacı yanları her zaman, her yerde içiçe bulunan diğer bilimlerden apayrı, özgün bir bilimsel dile gönderme yapmaktadır.

Psikanalizin Freud'un dev çabası sayesinde aynı anda bir kuram ve bir tedavi tekniği ve uygulaması olarak kurulabilmiş olma şansı, geniş kapsam, tarihsel boyut gibi nedenlerle tıp ve psikiyatri için söz konusu olamamıştır. Fakat yakından bakıldığında genelde tıpta özelde psikiyatride hem insanın biyolojik ve kimyasal varlığının ele alınması gerektiği için doğal bilimsel yanlar, hem de hastanın yaşamını ve insanlararası boyutunu, hekim-hasta ilişkisini ve bir insan olarak hekimin kişiliğini ve becerilerini ele alma zorunluluğundan dolayı insan bilimsel (hermenötik) yanlar olduğu görülecektir. Yani Paul Ricoeur'un psikanaliz için yaptığı yorumsamacı değerlendirme, tıbbın bilimsel ve klinik yanları arasındaki eytişimi sağlamak için olduğu kadar (14) psikiyatrideki yorumsal ve doğal bilimsel prosedürlerin birarada bulunabilmesi için de iyi bir örnek oluşturmaktadır.

Yorumsal ve doğal bilimsel yanları birarada bulundurabilen yorumsamacı psikiyatri (15),

egemen bir paradigma olduğunda, şimdi mevcut olan sosyal psikiyatri, biyolojik psikiyatri kutuplaşması anlamsızlaşacaktır. Çünkü bunlar, birbirleriyle yarışan, birbirlerinin yerine geçmeye ve birbirlerine karşıt şeyler söylemeye çalışan farklı paradigmalara değil, yorumsamacı psikiyatri paradigmasının farklı yörelere odaklanmış biçimleri haline dönüşeceklerdir. Bu alanlar, kendilerinin dışındaki psikiyatrik yaklaşımlara sırt çeviren, onların başarılarını küçümseyen ve kabul etmeyen tutumlarını bırakacaklar, kendilerini ancak kendi seçmiş oldukları alanda imtiyazlı olarak göreceklerdir. Psikiyatrinin insan bilimlerindeki yorumsamacı yaklaşımlara kulak vererek pozitivist savlarından vazgeçmesi, bir zamanlar varoluşçu-insancıl yaklaşımlar tarafından talep edildiği gibi onun doğal bilimsel yanlarının, nörobiyokimyasal ve genetik araştırmaların, psikofarmakolojik ve somatik tedavilerin iptali anlamına gelmemektedir. Biyolojik paradigmanın egemenliğinin yaşandığı şu sıralarda belirgin bir biçimde göze çarpan sosyal ve psikodinamik yaklaşımlardan elde edilen bilgi birikimi ve gelişmenin görmezden gelinmesi, psikoterapilerin bilimsel olmadıkları gerekçesiyle klinik uygulamadan tedricen çekilmesi, hekim-hasta ilişkilerinin önemini yitirmesi yorumsamacı paradigma sayesinde ortadan kaldırılabilir olanağına kavuşacaktır.

SONUÇ

Bu kısa yazıda, uzun bir tarihsel dönemi ve geniş bir fikirler yelpazesini kapsayan yorumsamacı yaklaşımı ve sağladığı olanakları tümüyle ortaya koyabilmek mümkün değildir. Biz yalnızca, biyolojik psikiyatrinin açmazları karşısında sosyal psikiyatri kavramına başvurmanın bir kutup yaratmak olduğunu ve sosyal psikiyatri kavramının ya da sorunun nedenleri üzerinde yeterince düşünmeden yüzeysel olarak öne sürülmüş bütünlemeci, eklektik önerilerin başarılı olamayacaklarını ileri

suruyoruz. Yine biz, psikiyatrideki birçok kutuplaşmada olduğu gibi biyolojik psikiyatri-sosyal psikiyatri kutuplaşmasının yarattığı ikilemin kökeninde, doğal bilimsel yanının yanısıra bir insan bilimi olan psikiyatride pozitivist-ampirist bir bilim anlayışıyla yaklaşılmasını görüyoruz. Bize göre çözüm de ancak yeni bir bilim anlayışından, insan bilimlerine yeni bir yaklaşımdan gelebilir. Bu yüzden insan bilimlerinde yeni bir almasıç olarak

sunulan ve birçok tartışmaya neden olan yorumsamacı yaklaşımın psikoloji ve psikiyatri alanındaki zihin uyarıcı yankılanmalarının (17) artarak sürmesini faydalı buluyoruz. Yorumsamacı yaklaşımlar arasında Paul Ricoeur'un, başta psikanaliz için öne sürdüğü karma söylem kavramı olmak üzere, fikirlerini bu konuda oldukça verim sağlayıcı nitelikte değerlendiriyoruz.

KAYNAKLAR

- 1- Freedman MA, Kaplan IH, Sadock JB *Modern Synopsis of Comprehensive Textbook of Psychiatry* Waverly Press Inc Baltimore, 1973 sh 793
- 2- Winner JP (ed) *Psychiatry* JB Lippincott Company, Philadelphia, 1990
- 3- Nicholi MA (ed) *The Harvard Guide to Modern Psychiatry* The Belknap Press of Harvard University Press, 1978, sh 627
- 4- Winner JP (ed) *Cross-Cultural Psychiatry in Psychiatry* JB Lippincott Company Philadelphia 1990
- 5- Gök E *Hermenötik üzerine Türkiye Gunluđu Bahar* 1993, 22 84-95
- 6- Rabinow P, Sullivan W *Yorumcu eğilim Bir yaklaşımın doğuşu* Rabinow P, Sullivan W editors *Toplumbilimlerinde Yorumcu Yaklaşım* Parla T Çeviren 1 Baskı İstanbul Hürriyet Vakfı Yayınları, 1990 1-14
- 7- Ricoeur P *Freud and Philosophy* Savage D çeviren New Haven Conn Yale University Press, 1970
- 8- Gök E *Paul Ricoeur'un hermenötüğü* Türkiye Gunluđu Yaz 1993, 23 82-91
- 9- Gatens-Robinson E *Clinical Judgment and the rationality of the human sciences* *The Journal of Medicine and Philosophy* 1986, 11 167-178
- 10- Daniel SL *The patient as text A model of clinical hermeneutics* *Theoretical Medicine* 1986, 7 195-210
- 11- Leder D *Clinical interpretation The hermeneutics of medicine* *Theoretical Medicine* 1990, 11 9-24
- 12- Bouchard M *Psychotherapy as a hermeneutical experience* *Psychotherapy* 1991, 3 385-394
- 13- Bowman CA *Meta-diagnosis Towards a hermeneutical perspective in medicine with an emphasis on alcoholism* *Theoretical Medicine* 1992, 13 265-283
- 14- Lock LD *Some aspects of medical hermeneutics The role of dialectic and narrative* *Theoretical Medicine* 1990, 11 41-49
- 15- Chessick RD *hermeneutics for psychotherapists* *American Journal of Psychotherapy* 1990, 2 256-273
- 16- Gök E *Freud'un insanla ilgili bilgiye ve bilime katkısı* *Türkiye Gunluđu Guz* 1993, 24 22-23
- 17- Messer S, Sass A, Woolfolk R editors *Hermeneutics and Psychological Theory Interpretative perspectives on personality, psychotherapy and psychopathology* New Brunswick Rutgers University Press, 1980